

TÜRKİYE’NİN 1980 SONRASI DIŞ TİCARET VE BÜYÜME İLİŞKİSİ: İHRACAT PERFORMANSININ BİR ANALİZİ

Turkish Foreign Trade And Growth Relationship After 1980: An Analysis Of The Export Performance

Doç.Dr. Atilla GÖKÇE ¹ Doç.Dr.Özge AYNAGÖZ ÇAKMAK ² Doç.Dr.Umut ÇAKMAK ³

Reference: Gökçe, A.; Aynaöz Çakmak, Ö. & Çakmak, U. (2020). “Türkiye’nin 1980 Sonrası Dış Ticaret Ve Büyüme İlişkisi: İhracat Performansının Bir Analizi”, *International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies*, Vol:6, Issue:14; pp:14-30.

ÖZET

Türkiye ekonomisi, 24 Ocak 1980 tarihinde alınan kararlarla ithal ikameci politikaları terk ederek ihracata dayalı büyüme stratejisini benimsemiştir. Ancak aradan 40 yıl geçmesine rağmen, ihracatta istenilen başarıya ulaşılamamış ve Türkiye ekonomisi sürekli dış ticaret açığı veren bir ülke haline gelmiştir. Bu çalışmada söz konusu durumu analiz edebilmek amacıyla, ihracat ve ithalat ile büyüme arasındaki ilişki test edilmiştir. Bu amaçla, Granger nedensellik testi uygulanarak değişkenler arasındaki ilişkinin yönü belirlenmiştir. Değişkenler arasındaki ilişkinin büyüklüğü ise Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi kullanılarak tahmin edilmiştir. Ekonometrik bulgular, ihracat ve GSYİH büyümesi üzerinde ithalatın daha güçlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğu yönündedir. Ayrıca çalışmada, 1980 sonrası Türkiye’nin ihracatının neden istenilen seviyeye ulaşamadığı seçilmiş ülke örnekleriyle karşılaştırmalı bir biçimde analiz edilmiştir. Çalışma sonuçlarına dayanarak, kamunun etkinliğinin, Ar-Ge harcamalarının, ihracat içindeki ileri teknoloji ürünlerinin payının ve ihracatın katma-değerinin düşük olmasının ihracatın gelişmesinin önündeki en önemli engeller olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi, İhracat, Ar-Ge yatırımları.

ABSTRACT

Turkish economy has adopted an export-based growth strategy by abandoning import substitution policies with the decisions taken on January 24, 1980. Although 40 years have passed, in Turkish economy the desired success in exports has not been achieved, also it has become a country that is constantly giving a foreign trade deficit. In this study, the relationship between exports and imports and growth has been tested in order to analyze this situation. For this purpose, the direction of the relationship between variables was determined by applying Granger causality test. The magnitude of the relationship between variables was estimated using the Generalized Method of Moments. Econometric findings suggest that imports have a stronger and statistically significant impact on exports and GDP growth. In addition, this study analyzed in a comparative manner with the examples of selected countries why Turkey's exports did not reach the desired level after 1980. Based on the results of this study, it can be said that the most important obstacles to the development of exports are the failure of effectiveness of the public, insufficient R&D expenditures, the high share of low-tech and low value added products in exports.

Keywords: GMM, Moments Method, Export, R&D investment.

1. GİRİŞ

Türkiye ekonomisi Cumhuriyetin kurulduğu 1923 yılından 1930 yılına kadar sürekli dış ticaret açığı vermiştir. Ekim 1929’da başlayan büyük dünya bunalımı sonrası 1930’lu yıllarda devlet öncülüğünde sanayileşme stratejisine geçen ve beraberinde koruyucu dış ticaret politikalarına yönelen Türkiye ekonomisi, 1930 ile 1947 yılları arasında –1938 yılı hariç-- dış ticaret fazlası vermiştir. Ancak 1947 yılı da dahil olmak üzere, bu tarihten günümüze kadar sürekli dış ticaret açığı vermiş; hatta 1950-1980 dönemleri arasında her on yılın sonunda döviz sıkıntısı yüzünden istikrar programları hazırlamak ve mali destek için IMF’nin “kapısını çalmak” zorunda kalmıştır¹. 1950 yılından sonra uygulanan liberal politikaların da etkisiyle 1950’li yıllarda dış ticaret açığındaki hızlı büyüme² ve bununla birlikte enflasyon, bütçe açığı gibi diğer makro ekonomik sorunlar, Türkiye ekonomisini 1960’lı yıllarda “ithal-ikameci” politikalara itmiştir. Çok açıktır ki, ithal-ikameci politikaların temel amacı, dış ticaret açıklarını önleyip döviz tasarrufu sağlamak ve yurt içi üretimi, milli geliri ve istihdam seviyesini yükseltmektir. Ne var ki, 1960 yılından 1980’li yıllara kadar uygulanan ithal-ikameci dış ticaret politikaları, Türkiye’de döviz tasarrufu sağlamadığı gibi,

¹ 4 Ağustos 1958, 10 Ağustos 1970 ve 24 Ocak 1980 kararları bunlara örnektir.

² 1950 yılında Türkiye’nin dış ticaret açığı 22.2 milyon dolardan, 1955 yılında 184.2 milyon dolara yükselmiştir. 1960 yılında ise 147,4 milyon dolar gerçekteleşmiştir (http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046).

¹ Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İİB Ekonometri Bölümü, Ankara/Türkiye ORCID: 0000-0001-8287-4278

² Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İİB İktisat Bölümü, Ankara/Türkiye ORCID: 0000-0002-8489-0682

³ Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İİB İktisat Bölümü, Ankara/Türkiye ORCID: 0000-0003-4307-4264

başta enerji olmak üzere ara ve yatırım mallarına olan dış bağımlılığın daha da artmasına ve de dış ticaret açığının ve istikrar tedbirlerinin ülke için rutin bir hal almasına yol açmıştır.

1970'li yılların ikinci yarısı Türkiye için çok sancılı bir dönem olmuştur: Bir yandan petrol krizleri nedeniyle artan enflasyon, dış ticaret açıkları ve döviz darboğazı, diğer yandan da 1 Mayıs 1977'den sonra tırmanan "sağ-sol" kavgaları ve toplumsal huzursuzluk, 1980 yılından sonra Türkiye'yi yeni ekonomik arayışlara itmiştir. Sonunda, 24 Ocak 1980 İstikrar Kararları ile Türkiye ekonomisi "İhracata Yönelik Sanayileşme Stratejisini"ni" benimseyerek, tamamen serbest piyasa ekonomisine geçmiştir.

Türkiye ekonomisi, aradan neredeyse yarım asır geçmesine rağmen, istikrarlı bir şekilde ihracata dayalı büyüebilmiş ve ithalata olan bağımlılığını azaltabilmiş midir? Hemen hemen aynı tarihlerde ihracata dayalı büyüme modelini benimseyen ve 1960-1970'li yıllarda ekonomik anlamda Türkiye'nin gerisinde olan Güney Kore, Singapur gibi Asya ülkelerinin elde ettiği başarıyı yakalayabilmiş midir? Bu çalışmanın özünde de temelde bu soruların cevapları aranmıştır.

Giriş'ten sonraki İkinci Bölümde, İhracata Yönelik Sanayileşme Stratejisi özetlenmiş ve ihracat, ithalat ve büyüme arasındaki ilişki ampirik olarak test edilmiştir. Üçüncü Bölümde, 1980 sonrası Türkiye ekonomisinin ihracat performansı değerlendirilmiş ve seçilmiş ülke örnekleriyle kıyaslama yapılarak, ihracatın yeterince gelişmemesinin nedenleri analiz edilmiştir. Sonuç Bölümünde ise makaleye ilişkin genel değerlendirmelere ve ihracat artışının sağlanması için politika önerilerine yer verilmiştir.

2. TEORİK ÇERÇEVE VE EKONOMETRİK BULGULAR

2.1. İhracata Yönelik Sanayileşme Stratejisi

İthalatın yerini yerli üretimin alması olarak tanımlanan İthal İkameci Sanayileşme (İİS)'nin alternatifi olarak 1960'ların sonlarında tüm dünyada geniş bir uygulama alanı bulan İhracat Yönelik Sanayileşme Stratejisi (İYS), üretimin uluslararası pazarlar için yapılmasını öngörür. Bu haliyle İYS'den beklenen, uluslararası pazarlar için üretim yapan firmaların ihracat artışlarıyla ekonomik büyümenin sağlanmasıdır.

İYS, bir ülkenin uluslararası karşılaştırmalı üstünlüklerin belirlediği sanayi dallarında ve dünya piyasaları için üretimi temel olarak genişlemesini hedefleyen bir sanayileşme ve büyüme stratejisidir. Buradaki karşılaştırmalı üstünlükler anlayışı dinamik, yani zaman içinde değişebilen ve değişen bir karşılaştırmalı üstünlük olarak anlaşılmalıdır. İYS ile aynı anlama gelmek üzere, ihracat önderliğinde büyüme görüşünün kökenleri 19.yy'da dünyanın Kuzey Amerika, Avustralya, Yeni Zelanda, Arjantin ve Güney Afrika gibi bölgelerinde yaşanan deneyimlere dayansa da bugün ki anlamıyla İYS, Güney Kore, Tayvan ve Singapur gibi Uzak Doğu ülkeleriyle, Brezilya'nın 1960 ve 1970'li yıllarda gösterdiği başarılı ekonomik performansları ile anılmaktadır (Ongun, 2013, 60-62).

Dış ticaret teorileri içinde İYS'nin dayandırıldığı bir takım gerekçeler bulunmaktadır. İhracat artışının ülkenin çıktı düzeyinde yaratacağı artış yanında söz konusu artışın, ihracat ürünlerinin üretiminde uzmanlaşmayı teşvik ederek verimlilik seviyesinin artmasına ve ihracat sektöründe genel beceri seviyesinin yükselmesine neden olacağı beklentisi temel gerekçeler arasında ilk akla gelenlerdir. Bu, uzun dönemde kaynakların daha etkin kullanımını anlamına gelecektir. Ayrıca ihracattaki artışın ülkelerin döviz sıkıntısını gidererek yurtiçi üretim için gerekli olan ara malı ithalatını kolaylaştıracağı ve böylece ekonomik büyümeye katkı sağlayacağı düşünülmektedir. (Giles, Judith A., and Cara L. Williams, 2000, 263). Dünya pazarları için üretim yapabilen firmaların yaşanan rekabet şartlarına uyum maksadıyla teknolojik gelişmeleri daha yakından takip etme motivasyonuna ulaşmaları, ülkenin ihracat yapısına olumlu katkılar yapacak ayrıca dış talebinde devreye girmesi firmaların optimal üretim ölçeğinde kurulmasına imkân verecektir.

İYS'nin başarılı olduğu ülke örnekleri arasında Birinci Kuşak Yeni Sanayileşen ülkeler; Hong Kong, Güney Kore, Tayvan ve Singapur örnek verilmektedir. Ancak söz konusu Doğu Asya Ülkelerinin bu stratejiyi uygulama başarıları, İYS'ye yönelik eleştirilerin önünü alamamıştır. Bu

ülkelerin deneyimlerinin aksine İYS'den beklenen başarıyı elde edemeyen ülkelerde genel olarak umulan ihracat artışı gerçekleşmemiş, dahası ihracat kompozisyonunda sermaye ve teknoloji yoğun ürünlere doğru yapı değişiklikleri de sağlanamamıştır.

2.2. Literatür Taraması

Büyüme ve dış ticaret arasındaki ilişki bir çok çalışmaya konu olmuştur. Bu bölümde Türkiye ekonomisi için amprik yöntemler içeren güncel ve bulguları önemli görülen bazı çalışmalar özetlenmiştir.

Yurdakul ve Aydın (2018), Türkiye Ekonomisi için 2003.1Ç-2016.1Ç ve 2008.1Ç-2016.1Ç dönemleri verilerini kullanarak ekonomik büyüme, ihracat ve ithalat arasındaki dinamik uzun dönemli ilişkileri incelemiştir. Reel değişkenlerle yapılan analiz sonuçları, Türkiye'de "ithalata dayalı büyüme hipotezinin" geçerli olduğunu, nominal değişkenlerle ise Türkiye'de "ihracata dayalı büyüme hipotezinin" geçerli olduğunu belirlemiştir. Dereli (2018), Türkiye'deki ekonomik büyüme ile dış ticaret arasındaki ilişkiyi 1969-2016 dönemi için araştırmış ve ihracat ile ithalat arasında ve ithalat ile büyüme arasında bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Çalışmanın sonuçları Türkiye'de ithalata dayalı bir büyüme olduğunu göstermektedir. Şenkardeşler (2018), Türkiye'nin dış ticareti ile ekonomik büyümesi arasındaki ilişkiyi 1923-2016 dönemi yıllık verileri ile incelemiştir. GSYİH ve ithalat arasında çift-yönlü nedensellik ilişkisinin olduğunu, kısa dönemde nedenselliğinin yönünün ithalattan GSYİH'ya doğru olduğunu, "ihracata dayalı büyüme" hipotezinin yerine ve "ithalata dayalı büyüme" hipotezinin geçerli olduğu sonuçlarına ulaşmıştır. Çütçü ve Yaşar (2019), ekonomik büyüme ile dış ticaret politikaları arasındaki nedensel ilişkiyi 1924- 2015 dönemini kapsayan yıllık verilerle Türkiye ekonomisi için incelemişler ve ihracat ile milli gelir arasında nedensellik ilişkisi tespit edememişlerdir. Çalışmada sadece milli gelirden ithalata doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Yenisu (2019) makalesinde ihracat, ithalat ve ekonomik büyüme ilişkisini ARDL modeli ile incelemiş, Türkiye'de hem ihracata dayalı büyüme hipotezi hem de ithalata dayalı büyüme hipotezinin geçerli olduğunu belirlemiştir. Dış ticarete geleneksel sektörlerden bilgi ve teknoloji tabanlı sektörlerle doğru kademeli geçişin yapılmasını vurgulamıştır. Balkanlı (2019) dış ticaret ve ekonomik büyüme ilişkisini 20061Ç-20183Ç dönemi için Granger nedensellik testi ile araştırmıştır. Sonuçlar, Türkiye'de büyüme üzerinde ithalatın etkisinin daha fazla olduğu yönündedir. İthalattan ihracata istatistiksel olarak anlamlı nedensel ilişki bulunmuştur.

2.3. Veri Seti ve Model

Bu bölümde temel olarak, reel GSYİH büyümesi (%) ile toplam ithalat ve toplam ihracat değişim oranları (%) arasındaki dinamik ilişkilerin sorgulanması ve nedensel ilişkilerin belirlenmesi hedeflenmiştir. USD/TL paritesi değişim oranları (%) VAR modelinde dışsal değişken, Genelleştirilmiş Momentler Yönteminde ise araç değişken olarak kullanılmıştır. Araştırmada 1980-2018 dönemi yıllık TÜİK ve TCMB verileri kullanılmıştır. Serilerin durağanlık sınamaları için Perron (1997) kullanılmış ve yapısal kırılmalar dikkate alınmıştır. Sınama sonuçları Tablo 2.1'de özetlenmiştir.

Tablo 2.1: Birim Kök Sınamaları

Düzyer Değerleri			
Seri	Test İstatistiği	Gecikme Uzunluğu	Kırılma Tarihi
Reel GSYİH büyümesi	-7,8349 [$<0,01$]	0	2009
İthalat değişim oranı	-7,8817 [$<0,01$]	0	2011
İhracat değişim oranı	-6,9027 [$<0,01$]	0	2008
Döviz Kuru değişim oranı	-5,5748 [$<0,01$]	0	2001

Notlar: 1. Serilerin birim kök sınamaları için yapısal kırılmaları dikkate alan Perron (1997) sınaması kullanılmıştır. 2. Vogelsang (1993) asimtotik tek-yönlü p -değerleri kullanılmış ve köşeli parantezlerde sunulmuştur. 3. Trend belirlenmesi sadece sabit terimde ve kırılma türü yenilikçi dışa düşündür (innovational outlier). 4. Sınamanın sıfır hipotezi "yapısal kırılma dikkate alındığında seride birim kök vardır."

Birim kök sınamaları bütün serilerin düzey değerlerinde birim kök olmadığını ifade etmektedir, seriler durağandır.

Bu aşamada seriler arasındaki ilişkilerin yönünü belirleyebilmek için nedensellik sınamaları yapılacaktır. Nedensellik sınamaları ile bir değişkende oluşan hareketin diğer değişken üzerinde etki yaparak onda bir değişmeye neden olup olmadığı araştırılır. Nedensellik amacıyla kullanılan yaklaşımlar, ilgilenilen değişkenlerin zaman serisi özelliklerine göre farklılık göstermektedir. Bu farklılıklar serilerin bütünleşme dereceleri ve eşbütünleşik olup olmadıklarına göre değişmektedir. Bu çalışmada kullanılan serilerin tümü $I(0)$ özelliği taşıdığı için seriler arasındaki nedensel ilişkiler VAR modeli tabanlı Granger nedensellik sınaması ile incelenecektir. Sınamanın başlangıç aşaması kısıtsız VAR(p) modelinin tahmin edilmesi ve en uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesidir. Bu amaçla VAR modeli tahmin edilmiş ve gecikme uzunlukları EK 1'de özetlenmiştir. Tahmin sürecinde döviz kuru ve ekonomik krizleri temsil eden kukla değişken dışsal değişken olarak seçilmiştir. Kukla değişken 1994, 2001, 2009 ve 2018 yıllarında 1, diğer yıllarda ise 0 değerini almıştır. Uygun model otokorelasyon düzeltmesini sağlayan VAR(2)'dir. Bu gecikme uzunluğunda istikrar koşulları sağlanmaktadır. VAR modeli tabanlı Granger nedensellik testi bulguları Tablo 2.2'de sunulmuştur.

Tablo 2.2: Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Wald İstatistiği		
	GSYİH Büyümesi	İthalat	İhracat
GSYİH Büyümesi	-	11,5312*	9,6085*
		[0,0208]	[0,0335]
İthalat	10,5425*	-	7,7406**
	[0,0390]		[0,0701]
İhracat	6,2927	8,0975*	-
	[0,1151]	[0,0566]	

Not: * %5, ** %10 anlamlılık düzeyini ifade eder. Köşeli parantezler p -değerleridir.

Tablo 2.2'deki bulgular değişkenler arasındaki nedenselliğin varlığı ve yönü hakkında bilgi verir. Buna göre, ithalat ve büyüme arasında çift-yönlü, ihracattan büyümeye doğru tek yönlü, ithalattan ihracata çift-yönlü nedensel ilişki vardır. Büyümeden ihracata doğru nedensel ilişki istatistiksel olarak güçlü değildir ($p = 0,1151$). Burada dikkat çeken iki sonucu vurgulamakta fayda vardır. Birincisi, ithalatın ihracata göre büyümeyi daha güçlü istatistiksel özelliklerle diğer bir ifadeyle daha anlamlı olarak etkilediğidir. Diğeri ise ithalatın ihracat üzerindeki etkisinin, ihracatın ithalat üzerindeki etkisinden daha büyük istatistiksel anlamlılık içermesidir.

Tablo 2.3: GMM tahminleri

Örnek Dönemi	Bağımlı Değişken	Açıklayıcı Değişkenler	İthalat	Büyüme
1980 - 2018	İhracat	Kesişim Parametresi	0,2185	0,1766
			(3,5466)	(1,1220)
			[0,0011]	[0,1937]

$\bar{R}^2 = 0,7129$

Not: Birinci parantezler t istatistiklerini, köşeli parantezler p -değerlerini temsil eder.

Nedensellik bulguları ile ilişkilerin yönü belirlenmiştir. Bu aşamada ilişkilerin büyüklüklerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Uygun tahmin yöntemi olarak Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi (Generalized Method of Moments-GMM) tercih edilmiştir. Tahmin sürecinde döviz kuru ve ekonomik krizleri temsil eden kukla değişken, araç değişken olarak değerlendirilmeye devam edilmiştir. Bir büyük örnek tahmincisi olan GMM yönteminin (Hansen 1982) önemli bir avantajı, araç değişkenlerin etkisini modelde dikkate alabilmesidir. Burada seçilen araç değişkenlerin açıklayıcı değişkenlere olan korelasyonunun 0,30'dan büyük olması önerilir (Brouwer ve Gilbert 2005). Özetlenen GMM tahmin sonuçları, otokorelasyon ve değişen varyans tutarlı tahmincisi (HAC)-Newey-West düzeltmesi içerir. Tahminler, Hansen'in j sınaması ile modelin geçerliliği yönünden sınanmıştır.

Tablo 2.4: GMM tahminleri

Örnek Dönemi	Bağımlı Değişken	Açıklayıcı Değişkenler		
1980 - 2018	İthalat	Kesişim Parametresi	İhracat	Büyüme
		-0,02645	0,1277	0,2813
		-(0,8012)	(2,1752)	(1,3850)
		[0,6170]	[0,0636]	[0,1106]

$$\bar{R}^2 = 0,7715$$

Not: Birinci parantezler t istatistiklerini, köşeli parantezler p -değerlerini temsil eder.

Diğer değişkenin etkisi sabit tutularak, ithalat ve GSYİH büyümesindeki 1 puan artış, ihracatı sırasıyla 0,22 (%1 anlamlılı düzeyinde) ve 0,18 puan artıracığı beklenir. GSYİH büyümesinin ihracat üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamlı değildir (Tablo 2.3).

Tablo 2.5: GMM tahminleri

Örnek Dönemi	Bağımlı Değişken	Açıklayıcı Değişkenler		
1980 - 2018	Büyüme	Kesişim Parametresi	İthalat	İhracat
		-0,0922	0,3528	0,3314
		-(0,9848)	(3,1752)	(1,8824)
		[0,6352]	[0,0495]	[0,0902]

$$\bar{R}^2 = 0,6028$$

Not: Birinci parantezler t istatistiklerini, köşeli parantezler p -değerlerini temsil eder.

Diğer değişkenin etkisi sabit tutularak, ihracat ve GSYİH büyümesindeki 1 puan artış, ithalatı sırasıyla 0,13 (%10 anlamlılık düzeyinde) ve 0,28 puan artıracığı beklenir. GSYİH büyümesinin ithalat üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamlı değildir (Tablo 2.4).

Diğer değişkenin etkisi sabit tutularak, ithalat ve ihracat büyümesindeki 1 puan artış, GSYİH büyümesini sırasıyla 0,35 (%5 anlamlılık düzeyinde) ve 0,33 puan (%10 anlamlılık düzeyinde) artıracığı beklenir (Tablo 2.5).

3. TÜRKİYE’NİN İHRACAT PERFORMANSININ BİR ANALİZİ

Bu bölümde Türkiye’nin 24 Ocak 1980 Kararları ile başlattığı ihracata dayalı büyüme stratejisinin neden yeterince başarılı olamadığı seçilmiş ülke örnekleriyle analiz edilmeye çalışılacaktır. Bu bağlamda Türkiye ile karşılaştıracağımız ülkeler; Almanya, Hollanda, Güney Kore, Singapur ve Japonya olacaktır. Bu ülkeleri seçilme nedeni; söz konusu beş ülkenin, mal ve hizmet ihracatının hem toplam değerinin, hem de ihracatının Gayri Safi Milli Hasıla (GSYİH) içindeki payının 2017 yılı itibariyle dünya sıralamalarında en üsteki ülkeler olmalarıdır. Örneğin, 2017 yılı itibariyle Almanya, yaklaşık 1,7 trilyon dolarlık mal ve hizmet ihracatı ile Çin ve Amerika’dan sonra dünyanın 3’üncü en büyük ihracatçısı konumundadır. Almanya’dan sonra yaklaşık 860 milyar dolar ile Japonya 4’üncü sırada yer alırken, 700 milyar dolara yaklaşan ihracat ile Hollanda ve Güney Kore de 7’inci ve 8’inci sıradadırlar. Singapur ise yaklaşık 580 milyar dolarlık ihracat ile dünya sıralamasında 11’inci sırada yer almaktadır. Türkiye yaklaşık 211 milyar dolarlık mal ve hizmet ihracatı ile 30’uncu sırayı paylaşmaktadır. Bu noktada belirtmek gerekir ki Singapur, toplam mal ve hizmet ihracatı bakımından dünyada 11’inci sırada yer almasına rağmen, ihracatın GSYİH’ye oranı bakımından %171’lik pay ile Lüksemburg ve Hong Kong’dan sonra dünyada 3’üncü sıradadır. Singapur bu nedenle seçilmiş ülkeler arasına dahil edilmiştir. (https://www.theglobaleconomy.com/rankings/exports_dollars/).

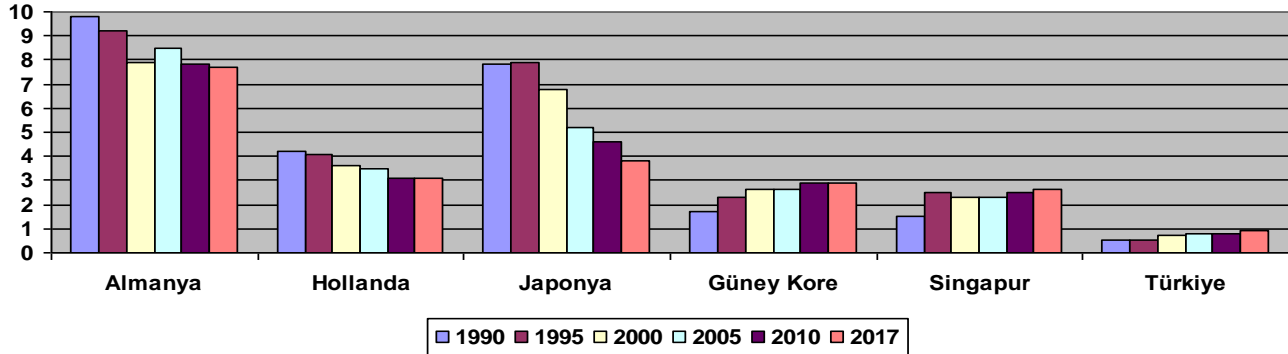
3.1. Türkiye’nin 1980 Sonrası İhracat Performansı

Türkiye ekonomisi, 24 Ocak 1980 tarihinde alınan kararlarla ithal ikameci politikaları terk ederek ihracata dayalı büyüme stratejisini benimsemesine ve aradan 40 yıl geçmesine rağmen, ihracatta istenilen başarıya ulaşamamış ve sürekli dış ticaret açığı veren bir ülke haline gelmiştir. Bu yargıya ulaşılmasının nedeni ise, Türkiye’nin küresel ölçekteki ihracat verileridir. Türkiye ekonomisi 2017 yılı sonunda 852 milyar ABD Doları GSYİH ile dünyanın 17’inci büyük ekonomisi olmuştur. Ancak dünyanın toplam mal ve hizmet ihracatından aldığı %0,94’lük pay ile 30’uncu sıradadır. Mal ve hizmet ihracatının GSYİH’ye oranı bakımından da %24,8’lik pay ile Türkiye

dünyada ancak 123'üncü sırada yer alabilmiştir. Bu veriler, 1980 sonrası ihracata dayalı büyüme modelini benimseyen Türkiye'nin dünya ölçeğinde istenilen başarıya ulaşamadığının birer kanıtıdır.

Grafik 3.1. incelendiğinde, 1990-2017 dönemi boyunca, Almanya, Hollanda ve Japonya'nın dünya ihracatı içindeki payı azalırken, Güney Kore, Singapur ve Türkiye'nin payının arttığı görülür. Özellikle Güney Kore'deki artış dikkat çekicidir (1990 yılında 1,7'den 2017 yılında 2,9'a). Bu açıdan bakıldığında, Türkiye'nin de dünya ihracatından aldığı pay artmaktadır. Ancak bu artış hem çok yavaştır hem de ulaştığı düzey halen %1'in altındadır. Belirtmelidir ki, Avrupa ülkeleri ve Japonya'da gözlemlenen bu düşüşün önemli bir nedeni de Çin Halk Cumhuriyeti'dir. Çin ekonomisi, 1990 yılında %1,19'luk pay ile dünyada 19'uncu sırada iken, 2017 yılı sonu itibariyle %10,82'lik pay ile dünya ihracatında 1'inci sırada yer almıştır.

Grafik 3.1. Dünya Ticareti İçindeki Payları, 1990-2017

Kaynak: https://www.theglobaleconomy.com/rankings/share_world_exports/, (Erişim Tarihi: 08.12.2019).

3.1.1. Kamunun Etkinliği

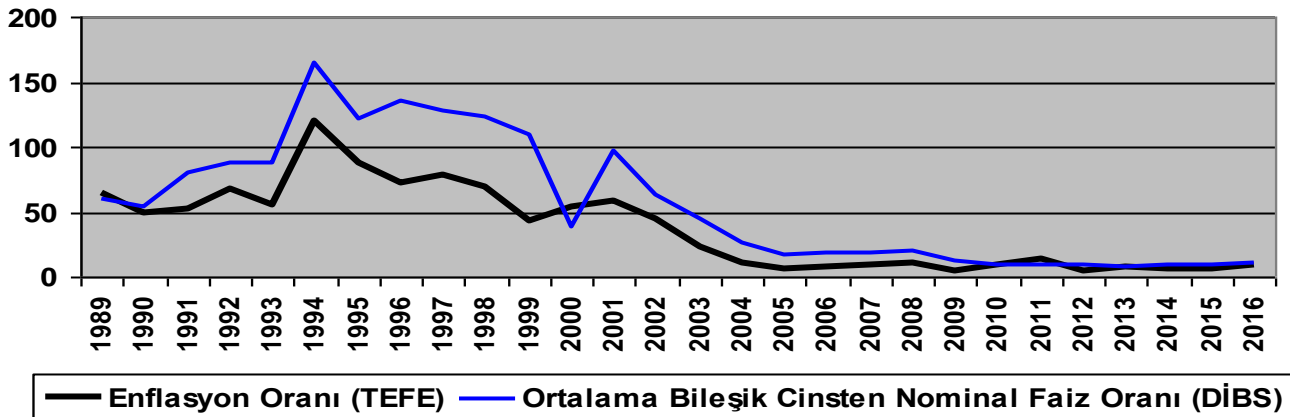
Türkiye ekonomisinin 1980 ve özellikle 1990'lı yıllarda karşı karşıya kaldığı temel sorunların başında, yüksek ve kronik enflasyon ile sürdürülemez kamu tasarruf açıkları gelmektedir. Bu temel sorunların ve yarattığı sonuçların, ihracata dayalı büyüme modelinin benimsendiği 1980 sonrası ve özellikle 1990'lı yıllarda ihracatın yeterince gelişmemesinin arkasında yatan en önemli nedenler olduğu söylenebilir. Bu amaçla Türkiye'de 1980 sonrası artan enflasyon oranlarının ve bozulan kamu dengesinin bir analizinin yapılması konunun etraflıca anlaşılması bakımından yararlı olacaktır.

Türkiye ekonomisinde 1980'lerin ikinci yarısından sonra enflasyonun artma eğilimine girmesi ve kronikleşmesi, Devlet İç Borçlanma Senetlerinin (DİBS) nominal ve reel faizlerinin artmasına yol açmıştır. Özellikle enflasyonun daha da arttığı dönemlerde, artan risk primleri nedeniyle enflasyon ile nominal faizler arasındaki marj genişleyerek reel faizler yükselmiştir. Örneğin, 1990'lı yıllarda DİBS'lerin reel faizleri %30'ları geçmiştir (Grafik 3.2.). Artan nominal ve reel faizler, hem kamunun borçlanma maliyetinin artmasına, hem de bütçe harcamaları içindeki faiz yükünün ve dolayısıyla bütçe açığının yükselmesine yol açmıştır. Grafik 2.2. dikkate alındığında, faiz ödemelerinin toplam bütçe harcaması içindeki payı 1981 yılında %5 iken, 1990 yılında %20'ye, 2001 yılında ise %50'lere ulaştığı görülür. Benzer şekilde, faiz ödemelerinin konsolide bütçe gelirlerine oranı, 1981 yılında %5,4 iken, 1990 yılında %25'e, 2001 yılında ise %80'lere kadar ulaşmıştır. Bütün bu gelişmeler sonucunda, Bütçe açığı/GSYİH oranı Maastricht Kriteri olan %3'ü 1991 yılında aşmış ve 2001 yılında %13 gibi çok yüksek oranlara yaklaşmıştır. Belirtmek gerekir ki, bu ulaşılan düzeyler idame ettirilebilir düzeyler kesinlikle değildir. 1980-2001 dönemi boyunca sürekli artan bütçe açıkları, bir yandan artan risk primleri nedeniyle DİBS'lerin vadelerinin kısalmasına, diğer yandan da iç borç stokunun önemli ölçüde artmasına neden olmuştur. Makro-ekonomik göstergelerde ortaya çıkan bütün bu bozulmalar, tekrardan enflasyon üzerinde güçlü bir baskıya ve ataletle yol açmıştır.

2001 krizinden sonra "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nın" yürürlüğe girmesi ile uygulanan sıkı para ve maliye politikası, yaklaşık 20 yıldır süren yüksek ve kronik enflasyonun 2004 yılında tek

haneye inmesini sağlamıştır. Düşen enflasyon ile uygulanan sıkı para ve maliye politikaları sayesinde daha önce ifade edilen dinamik süreç tersine işlemiş ve 2000'li yıllarda kamu tasarruf açığı önemli ölçüde kapatılmıştır. Örneğin, 2005 yılında Maastricht Kriteri olan Bütçe Açığı/GSYİH oranı %3'ün altına inerek %1.2 gerçekleşmiştir. Benzer şekilde, AB tanımlı Kamu Borç Stoku/GSYİH oranı da 2001 yılında %70'lerden 2005 yılında %50'ye, 2007 yılında da %40'a düşmüştür. Bu değişkenlerde süren düşüş 2010'lu yıllarda da devam etmiş ve 2017 yılında Bütçe Açığı/GSYİH %1.5, AB Tanımlı Borç Stoku/GSYİH oranı da %30'lara gerilemiştir (<https://en.hmb.gov.tr/public-finance>).

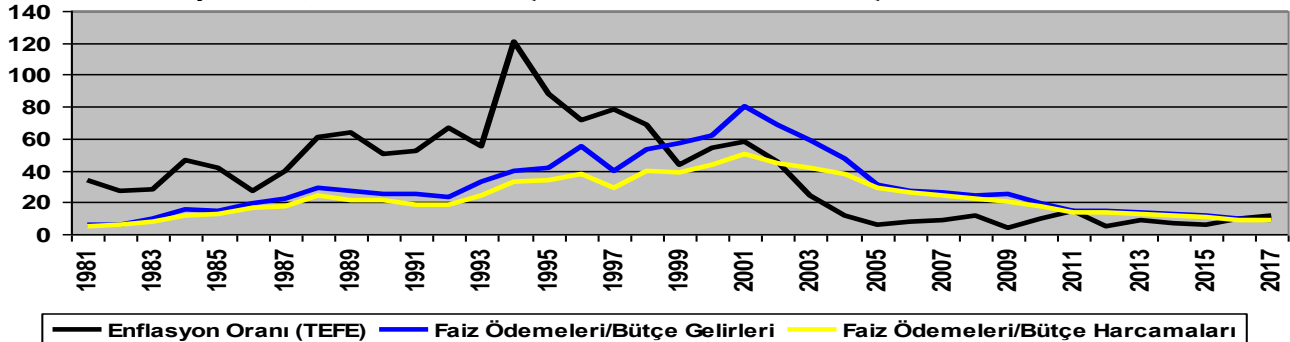
Grafik 3.2. Enflasyon Oranı (TEFE) ve Ortalama Bileşik Cinsten Nominal Faiz Oranı (DİBS, 1989-2016)

Kaynak: <http://www.sbb.gov.tr/ekonomik-ve-sosyal-gostergeler/#1540022217017-46a9b2d0-b50a>, (Erişim Tarihi: 01.12.2019).

1980'li yıllardan sonra hızla artmaya başlayan enflasyon ve bütçe açıkları ve de oluşan olumsuz makro-ekonomik tablo, kamu tarafından ihracatçı sektörler verilen desteklerin düşük kalmasına veya istenilen seviyeye ulaşmamasına yol açmıştır. Örneğin, Güney Kore'de³ olduğu gibi, devletin, ihracatın gelişmesinde önemli bir rol oynayan itici ve öncü güç vasfı düşük kalmıştır. Çünkü 1980 ve özellikle 1990'lı yıllarda kamunun temel önceliği, yatırımları artırmak⁴ veya ihracatçı sektörleri desteklemekten ziyade, kamunun sürekli artan bütçe açıklarını veya genel anlamda kamu tasarruf açıklarını borçlanarak çevirmek haline gelmiştir. Özetle; kamu üretmez, yatırım yapamaz ve ihracatın gelişmesinde yeterli desteği sağlayamaz bir hale gelmiştir.

Grafik 3.3. Enflasyon Oranı, Faiz Ödemeleri/Bütçe Gelirleri, Faiz Ödemeleri/Bütçe Harcamaları, 1981-2017

Kaynak: <http://www.sbb.gov.tr/ekonomik-ve-sosyal-gostergeler/#1540022258789-43a5759e-f454>, (Erişim Tarihi: 08.12.2019).

Kamu tasarruf açığındaki bu olumsuz tablonun özellikle 1990'lı yıllarda gittikçe ağırlaşması, kamunun ekonomi üzerindeki etkinliğinin azalmasına yol açmıştır. Bu bağlamda, Dünya Bankası

³ "Özellikle ekonomik gelişmenin başlangıç aşamalarında, gerek beşeri sermaye, gerekse de özel sektörün sermaye yetersizliği nedeniyle gerçekleştirilemeyeceği temel endüstrilerde, hükümetin kendi yatırım imkânlarını kullanmış olması, ihracatçı sektörlerin gelişmesinde büyük bir rol oynamıştır. Bunun yanı sıra, ihracat artışının sağlanması için özel sektöre hükümetin uyguladığı baskıcı tavrında, ihracat artışında payı olduğu söylenebilir (Çakmak, 2016, 156)".

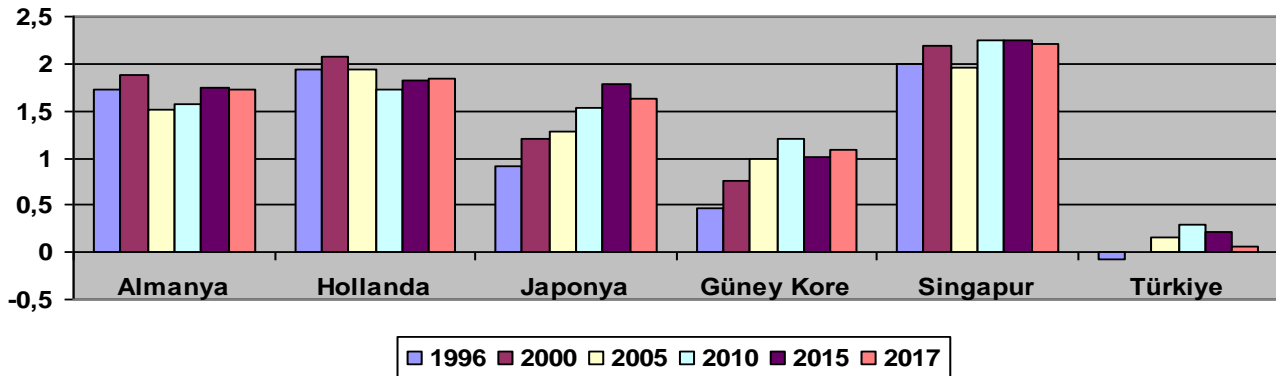
⁴ Bütçe içindeki faiz harcamalarının payının sürekli artması, cari harcama ve özellikle yatırım harcamalarının payının azalmasına yol açmış ve bu da dolaylı yoldan enflasyondaki artış desteklemiştir. Artan faiz oranları nedeniyle "Crowding-Out" olgusu 1990'lı yıllarda çok güçlenmiştir. Örneğin, bütçe içindeki faiz ödemeleri/yatırım harcaması oranı, 1980 yılında %17 iken, 1990 yılında %156'ya, 2001 yılında ise %700'e ulaşmıştır. Adı geçen oran 2001 krizinden sonra hızla gerilemiştir (<http://www.sbb.gov.tr/ekonomik-ve-sosyal-gostergeler/>).

tarafından hazırlanan “Hükümet Etkinliği Endeksi’ne” (Government Effectiveness Index) çalışmanın bu bölümünde yer verilmiştir.

Hükümet Etkinliği Endeksi, genel anlamda, kamu hizmetlerinin kalitesini ve politik baskılardan bağımsızlığını, politika oluşturma ve uygulama kalitesini ve hükümetin belirtilen politikalara bağlılığının güvenilirliğini ölçmektedir. Biraz daha detaylandırırsak, bu endeks hükümet kararlarının etkin uygulanmasını; kamu hizmetinin siyasi baskıya açıklığını; hükümet hizmetlerinde ciddi politika değişiklikleri veya kesintiler olmaksızın siyasi değişimleri yönetme yeteneğini ölçer. Bunun yanı sıra endeks, bütçe yönetiminin etkinliğini; kamunun çelişen hedeflerini tutarlı politikalarla koordine etme yeteneğini; ülkenin ulaşım altyapısı, telekomünikasyon, elektrik temini ve halk sağlığı gibi hizmetlerini ve hükümet taahhütlerinin yeni hükümetler tarafından ne ölçüde yerine getirildiğini dikkate alır. Endeks, -2,5 ile 2,5 aralığında değerler almakta, değer büyüdükçe etkinlik artmaktadır. (<https://datacatalog.worldbank.org/government-effectiveness-estimate-0>).

Önemle belirtmek gerekir ki, daha etkin hükümetleri olan ülkeler, daha iyi kredi notları elde ederek ve daha fazla yatırım çekerek, daha kaliteli kamu hizmetleri sunarak ve daha yüksek düzeyde insan sermayesi birikimini teşvik ederek, dış yardım kaynaklarını daha iyi kullanarak, teknolojik yeniliği hızlandırarak ve hükümet harcamalarının verimliliğini artırarak, hem daha yüksek ihracat potansiyeli, hem de daha yüksek ekonomik büyüme elde edebilirler. Ayrıca kamu hizmetlerinin sunumundaki verimliliğin de yoksulluk üzerinde doğrudan etkisi vardır. Ortalama olarak daha etkili hükümetleri olan ülkeler, daha iyi eğitim sistemlerine ve daha etkili sağlık hizmetlerine sahiptir. Bütün bunların bir sonucu olarak da Meritokrat (liyakata dayalı yönetim biçimi) bir kamu hizmetine sahip ülkeler, daha düşük yolsuzluk seviyelerine sahip olma eğilimindedir.

Grafik 3.4. Hükümet Etkinliği Endeksi, 1996-2017

Kaynak: https://www.theglobaleconomy.com/rankings/wb_government_effectiveness/, (Erişim Tarihi: 08.12.2019).

Grafik 3.4. incelendiğinde, ihracatta lider konumunda olan ülkelerde hükümetin etkinliğinin çok yüksek olduğu açık bir biçimde görülmektedir. Özellikle Singapur 2017 yılında ulaştığı 2,21 değeriyle dünya sıralamasında 1’inci sırada yer almıştır⁵. Benzer şekilde Hollanda ve Almanya’da da endeks değeri oldukça yüksek ve 2 seviyelerine çok yakın seyretmektedir. Grafik 3.4’ten anlaşılacağı üzere, aynı endeks değeri Türkiye’de 1996 yılında eksi değerde başlamış, 2010 yılında 0,29 seviyelerini gördükten sonra 2017 yılı itibariyle 0,07 seviyelerine gerilemiştir. 2017 yılında ulaştığı bu seviye ile Türkiye ekonomisi dünya sıralamasında 83’üncü sıradadır. Özetle, Dünya Bankası’na göre yaklaşık 20 yıldır Türkiye’de kamunun etkinliğinin çok düşük düzeylerde gerçekleşmiştir.

3.1.2. İnovasyon ve Teknolojiden Yoksun İhracat Yapısı

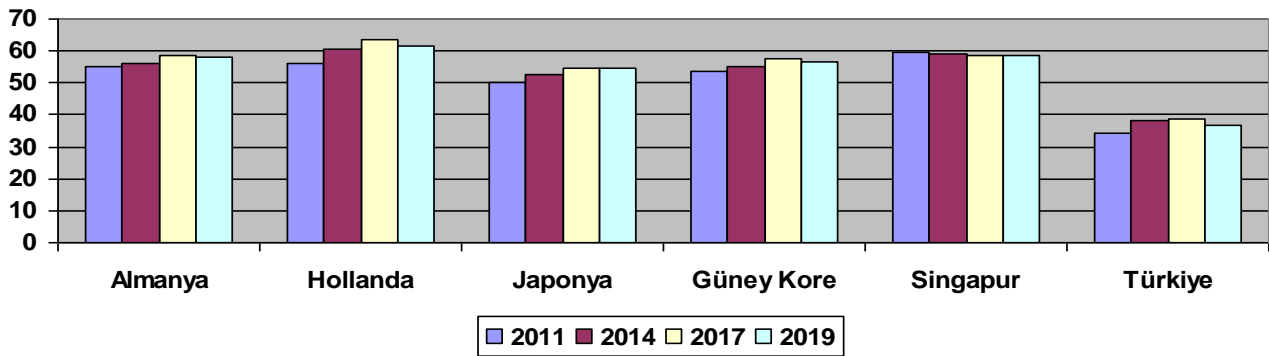
Küresel İnovasyon Endeksi (Global Innovations Index-GII), dünya çapında yaklaşık 130 ülkenin inovasyon performansı hakkında 80’den fazla gösterge yardımıyla ayrıntılı ölçümler sunmaktadır. Küresel İnovasyon Endeksi iki alt endeks içermektedir: İnovasyon Girdi Alt Endeksi ve İnovasyon

⁵ Hükümet Etkinlik Endeksi’nin 2017 yılı ölçümüne göre, dünya sıralamasında Singapur 1’inci, Hollanda 8’inci, 13’üncü, Japonya 15’inci, Güney Kore 33’üncü ve Türkiye 83’üncü sırada yer almıştır.

Çıktı Alt Endeksi. İlk alt endeks beş temele dayanmaktadır: Kurumlar, beşeri sermaye ve araştırma, altyapı, piyasaların gelişmişliği ve ticari gelişmişlik. İkinci alt endeks ise iki temele dayanmaktadır: Bilgi ve teknoloji çıktısı ile yaratıcı çıktı. İnovasyon endeksi 0 ile 100 arasında değerler almakta ve endeksin artması inovasyon kabiliyetinin yükselmesi anlamına gelmektedir.

Grafik 3.5 incelendiğinde, seçilmiş diğer ülkelerde endeks değerinin 2019 yılı itibariyle 55-60 aralığında gerçekleşmişken, Türkiye’de aynı değer 37 düzeyinde olduğu görülmektedir. Bu değerleri anlamlandırmak bakımından dünya sıralamasına bakıldığında; yine 2019 yılı itibariyle Hollanda’nın 61,4 endeks değeriyle dünyada 4’üncü, Singapur’un 58,4 ile 8’inci, Almanya’nın 58,2 ile 9’uncu, Güney Kore’nin 56,6 değeriyle 11’inci ve Japonya’nın 54,7 değeriyle 15’inci sırada yer aldığı görülmektedir. Türkiye ise 36,9 endeks değeriyle dünya sıralamasında 49’uncu sırada yer almıştır. Şüphesiz dünya ihracatında lider ülkelerin, 130 ülkenin yer aldığı Küresel İnovasyon Endeksi’nde ilk on beşe girmesi bir tesadüf olarak değerlendirilemez.

Grafik 3.5. Küresel İnovasyon Endeksi, 2011-2019

Kaynak: https://www.theglobaleconomy.com/rankings/GII_Index/, (Erişim Tarihi: 08.12.2019).

Yüksek teknoloji içeren ihraç ürünleri⁶, yüksek katma değer yaratan, yükte hafif ama pahada ağır gelen ürünlerden oluşur. Bu yüzden ileri teknoloji yoğun malların üretimi, ülkeler arasındaki gelişmişlik ve gelir farkını ortaya çıkaran unsurların başında gelmektedir. İleri teknoloji üretimi, aynı anda yüksek katma değerli ve yüksek getiri sağlayan ürün üretimi anlamına geldiği için özellikle gelişmiş ülkeler yüksek teknoloji içeren ürün ihracatı konusunda dünyada lider konumda olan ülkelerdir. Bu bağlamda yüksek teknoloji içeren ürünlerin üretimi ve ihracatı, ihracata dayalı büyüme stratejisini benimsemiş ülkelerin ihracat gelirlerini arttırarak büyümesinde ve kalkınmasında finansman açısından son derece önemli bir kaynak oluşturmaktadır (Konak, 2018, 58).

Türkiye’nin ihracatı ile ilgili birçok farklı gösterge içinde en kötü performans, imalat sanayisi ihracatı içindeki ileri teknoloji ürünlerinin payıdır. Grafik 3.6 incelendiğinde, tabiri caizse, Türkiye’nin bu göstergede “sınıfta kaldığı” açıkça görülmektedir: 2018 yılı itibariyle, Singapur %51,7’lik pay ile dünyada 3’üncü sırada yer almaktadır. Güney Kore %36,3’lük payla 6’ncı; Hollanda %22,2’lik payla 16’ncı; Japonya %17,2’lik payla 23’üncü, Almanya %15,7’lik payla 29’uncu ve Türkiye %2,33’lük payla 91’inci sırada yer almaktadır⁷. Çok daha ilginç olan ise şudur: 2017 yılı itibariyle, Türkiye’nin de içinde bulunduğu orta-üst gelir grubuna (upper middle income) dahil ülkelerin ortalaması %22,85’tir. Daha da kötüsü, yüksek borçlu fakir ülkelerin (heavily indebted poor countries) ortalaması bile 2017 yılında %4,25 gerçekleşmiştir

⁶ Temel eczacılık ürünlerinin ve eczacılığa ilişkin malzemelerin imalatı; bilgisayarların, elektronik ve optik ürünlerin imalatı; hava taşıtları ve uzay araçları ile bunlarla ilgili makinelerin imalatı gibi yüksek Ar&Ge yatırımları içeren ürünlerden oluşur.

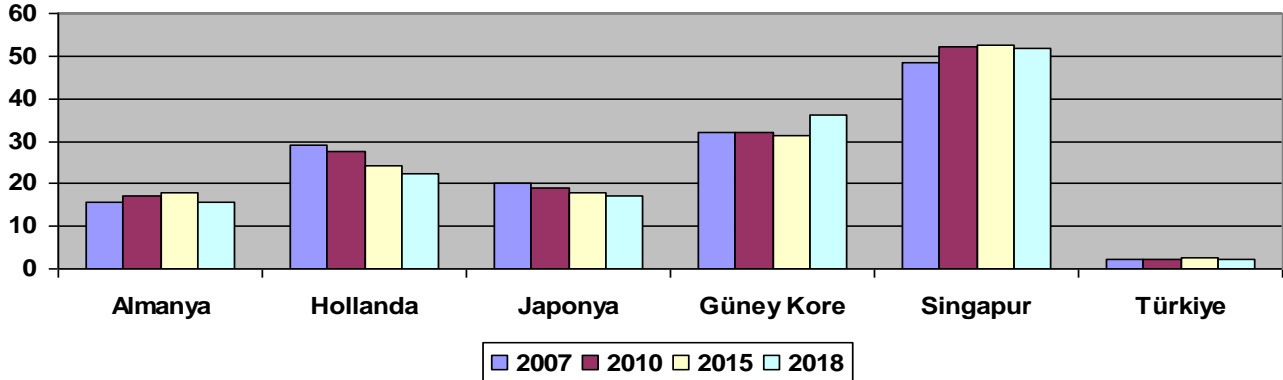
⁷ Şu noktanın önemle vurgulanması gerekmektedir ki; çalışmada, imalat sanayisi ihracatı içindeki yüksek teknoloji ürünlerinin payı bakımından özellikle Almanya ve Japonya dünya sıralamasında biraz gerilerde gözükmektedir. Ancak bu durumun yanıltıcı olmaması gerekmektedir. Şöyle ki; yüksek teknoloji ürünlerinin ihracatının imalat sanayisi ihracatı içindeki payına değil de, ülkelerin yüksek teknoloji ihracatının toplam değerine bakıldığında, seçilmiş 5 ülkenin ne denli başarılı olduğu ortaya çıkmaktadır. Örneğin, 2017 yılı itibariyle, yüksek teknoloji ihracatının toplam değeri bakımından Almanya yaklaşık 196 milyar dolar ile dünyada 2’inci sıradadır. Dünyada 3’üncü sırayı 166 milyar dolar ile Güney Kore, 147 milyar dolar ile 5’inci sırayı Singapur, 106 milyar dolar ile 7’ci sırayı Japonya ve 78 milyar dolar ile 8’inci sırayı Hollanda almaktadır. Türkiye ise 3,5 milyar dolarlık yüksek teknoloji ihracatı ile dünyada 37’inci sırada yer almıştır. Özetle, çalışmada seçilen 5 ülke ilk 8 sırada yer almaktadır.

(https://www.theglobaleconomy.com/rankings/High_tech_exports/)

(<https://www.indexmundi.com/facts/indicators/TX.VAL.TECH.MF.ZS/compare#country=eu:xe:tr:xt>).

Görünen odur ki, Türkiye'nin ihracat performansını sekteye uğratan en önemli unsurların başında, teknolojiden ve dolayısıyla yüksek katma-değerden yoksun ihraç ürünleri gelmektedir. Türkiye bu süreci bir an önce tersine çevirmeli ve bunun içinde küresel ölçekte çağa uygun teknoloji altyapısını hızlıca oluşturmalıdır.

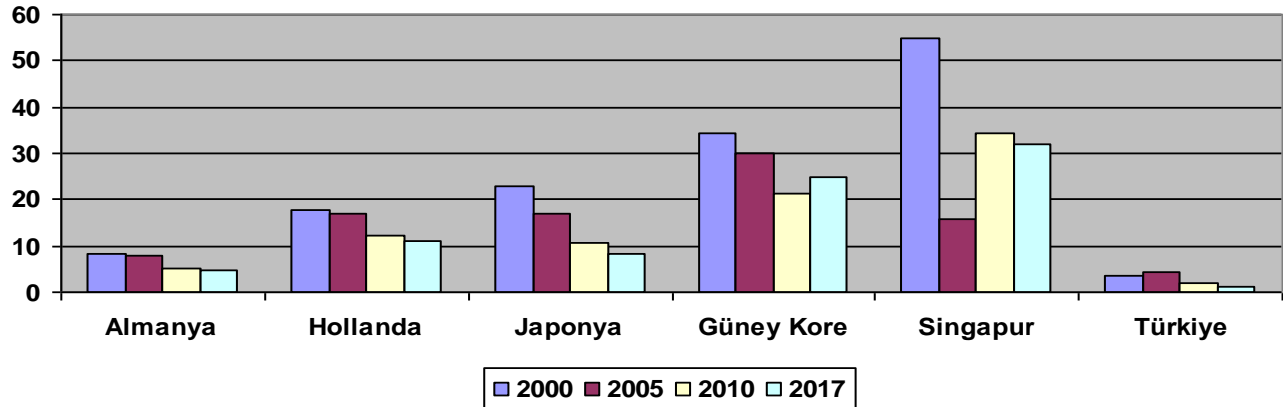
Grafik 3.6. İmalat Sanayi İhracatı İçindeki Yüksek Teknoloji Ürünlerinin Payı, 2007-2018

Kaynak: https://www.theglobaleconomy.com/rankings/High_tech_exports_percent_of_manufactured_exports/, (Erişim Tarihi: 08.12.2019).

Bilgi ve iletişim teknolojisi (information and communication technology) ürünlerinin ihracatının toplam mal ihracatı içindeki payı da, gerek ihracatın teknolojik yapısı, gerekse de ihracatın yüksek katma-değer içerip içermemesi adına bilgi vermektedir. Bilgi ve iletişim teknolojisi ürünleri, bilgisayar ve çevre ekipmanları, iletişim ekipmanları, tüketici elektroniği cihazları, elektronik bileşenler ve diğer bilgi ve teknoloji ürünlerini içermektedir.

Grafik 3.7. Bilgi Teknolojileri İhracatının Toplam Mal İhracatı İçindeki Payı, 2000-2017

Kaynak: https://www.theglobaleconomy.com/rankings/Information_technology_exports/, (Erişim Tarihi: 08.12.2019).

Grafik 3.7 incelendiğinde, ihracatın yapısı bakımından Türkiye'nin teknolojik eksikliği bir kez daha karşımıza çıkmaktadır. Toplam mal ihracatı içinde bilgi ve iletişim teknolojisi içeren ürünlerin payı 2017 yılı itibariyle Singapur'da %32, Güney Kore'de %25, Hollanda'da %11, Japonya'da %8.5 ve Almanya'da %5 iken, Türkiye'de aynı oran sadece %1,2 düzeyindedir.

3.1.3 Ar&Ge Harcamaları ve İhracat

Sürdürülebilir ekonomik büyümenin ve kalkınmanın temel şartlarından olan Ar&Ge faaliyetleri, hem firmaların hem de ülkelerin rekabet etme gücünü ve dolayısıyla ihracat performansını küresel ölçekte artırmaktadır. Rekabet gücü düşük olan ülkelerin ve buna bağlı olarak firmaların, dışa bağımlılığı kaynak ve üretim faktörleri açısından artmaktadır. Bu durum ise sürdürülebilir kalkınma için ülkeler ve firmalar açısından olumsuz bir durum oluşturmaktadır.

Uluslararası alanda ülkelerin birbirleri ile rekabet edebilmelerinin en önemli koşullarından biri de, hızla gelişen, değişen teknoloji ve yeniliklere ayak uydurabilmeleridir. Dünya ekonomisinde bilgi çağına girilmesi ile birlikte teknolojide yaşanan hızlı gelişmelere dayalı olarak önemli dönüşümler yaşanmıştır. Yaşanan bu dönüşüm sonucu ülkeler daha fazla Ar&Ge harcaması yapmaya yönelmişlerdir. Rekabet ortamının değiştiği günümüz dünyasında Ar&Ge faaliyetleri ülkelerin ve firmaların temel fonksiyonlarından biri olmuştur. Bu bağlamda rekabet üstünlüğü elde etmek ve bu durumu korumak isteyen firmalar emek-yoğun sermayeden teknoloji-yoğun sermayeye geçmekte ve bu süreç içinde Ar&Ge harcamalarına önem vermektedirler (Kaya, Uğurlu, 2013, 272-273).

Ar&Ge yatırımları ile ihracat performansı arasındaki ilişkiyi araştıran literatür içinde Türkiye örneğinde yapılan ilk çalışmalar arasında Özçelik ve Taymaz (2004) sayılabilir. 1995-1997 yılları arasında firma düzeyinde panel veri analizi kullanarak yapılan bu çalışmada Ar&Ge harcamalarının ihracatı pozitif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

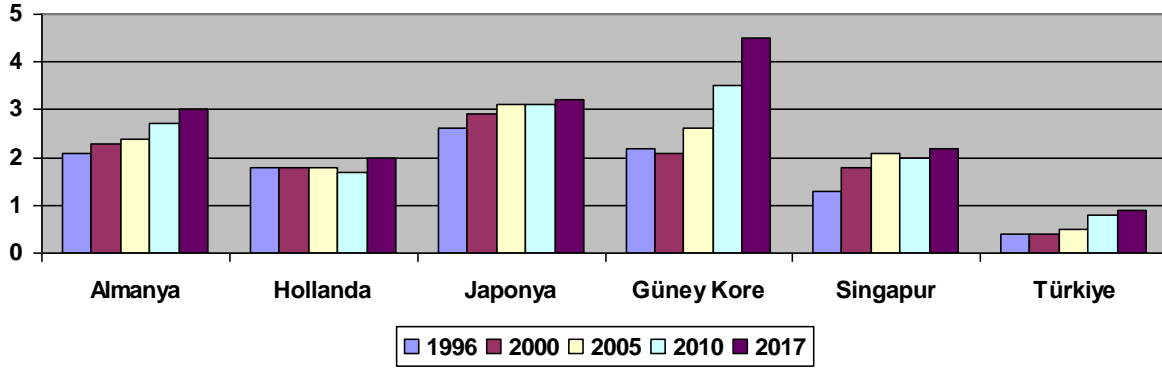
Yıldırım ve Kesikoğlu (2012), Ar&Ge harcamaları ve ihracat arasındaki ilişkiyi, Türkiye’de 1996-2008 dönemi için 25 alt sektörü kapsayan veri setini kullanarak, panel nedensellik analizi ve sistem GMM tahmini ile incelemiştir. Analizler sonucunda; Ar&Ge harcamalarından ihracata doğru nedensellik ilişkisi tespit edilirken, ihracattan Ar&Ge harcamalarına doğru bir ilişki bulunamamıştır.

Uzay vd. (2012), Türkiye imalat sanayi sektörünün yapmış olduğu ihracat ile Ar&Ge harcamaları arasındaki ilişkiyi, 1995–2005 dönemi imalat sanayi ihracatı, Ar&Ge harcamaları, reel döviz kuru ve döviz kuru oynaklığı verilerini kullanarak panel veri yaklaşımı ile incelemiştir. Çalışmada Ar&Ge harcamalarının ihracat üzerindeki etkisinin gecikmeli olarak ortaya çıktığı bulunmuştur. Ayrıca döviz kuru ve döviz kuru oynaklığının, Türkiye imalat sanayi ihracat performansı üzerinde etkili olduğu görülmüştür (Göçer, 2013, 224-225).

Belirtilen ilişkiyi farklı ülkeler için ölçen çalışmaların çoğu da Ar&Ge harcamaları ile ihracat arasında pozitif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Söz konusu sonuca farklı yöntemlerle ulaşan bu çalışmalar arasında firma düzeyinde regresyon analizi kullanan Hirsch ve Bijaoui (1985) ve Hirsch, Kalish ve Katznelson (1988); firma düzeyinde yatay kesit regresyon analizi kullanan Zhao ve Li (1997), Lefebvre, Lefebvre ve Bourgault (1998) ve Sterlacchini (1999); panel veri analizi kullanan Rodríguez ve Rodríguez (2005) ve Arnold ve Hussinger (2005) sayılabilir.

Ülkelerin teknolojik alt-yapısının oluşmasını ve dolayısıyla inovasyon sürecini ve ihracat performansını etkileyen en önemli faaliyetlerden birisi Ar&Ge yatırımlarıdır. Grafik 3.8’de seçilmiş ülkelerin Ar&Ge harcamalarının GSYİH içindeki payı yer almaktadır. Grafik 3.8 incelendiğinde, ülkelerin hepsinde 1990-2017 dönemi boyunca Ar&Ge harcamalarının arttığı görülür. Ancak 1970’lerde ağır sanayi hamlesi ile ihracata dayalı büyüme stratejisini benimseyen ve bu alanda çok büyük başarı elde eden Güney Kore’nin Ar&Ge harcamalarındaki artış dikkat çekicidir. Güney Kore 2017 yılı itibariyle %4,55’lik pay ile İsrail’den sonra dünyada 2’inci en yüksek Ar&Ge/GSYİH oranına sahiptir. Aynı oranda Japonya %3,20’lik oranıyla dünyada 4’üncü sıradadır. Almanya %3,04 oranı ile 7’inci, Hollanda %2,0 oranı ile 15’inci ve Türkiye %0,96 oranıyla dünyada 30’uncu sırada yer almıştır. 2017 yılı itibariyle Singapur’un verisine ulaşamamıştır. Ancak 2016 yılında %2,22 oranıyla Singapur dünyada 12’inci sırada yer almıştır.

Türkiye’de Ar&Ge harcamaları oranının %1 gibi oldukça düşük kalması, ihracatın yeterince gelişmemesinin en önemli nedenlerinden birisi olmuştur denilebilir. Çünkü Ar&Ge harcamalarının, yeni teknoloji ve ürün yaratma potansiyeli ile ihracat içindeki ileri teknoloji ürünlerinin payını etkileme gücü oldukça yüksektir.

Grafik 3.8. Ar-Ge Harcamalarının GSYİH Şçindeki Payı, 1996-2017

Kaynak: https://www.theglobaleconomy.com/rankings/Research_and_development/, (Erişim Tarihi: 08.12.2019).

3.2. İhracatın ve Büyümenin İthalata Olan Bağımlılığı

3.2.1. İhracatın İthalata Bağımlılığı:

İletişim teknolojilerindeki hızlı gelişme ve küreselleşme olgusu, ülkeler arası kaynak dağılımında ve gelişmekte olan ülkelerin üretim yapılarında bir takım değişikliklere yol açmıştır. Bununla beraber, ithal üretim girdilerine ulaşmak kolaylaşmış, hammadde ihracatçıları arasındaki rekabet de artmıştır. Bunun sonucunda, daha kaliteli ve ucuz girdiye erişim sağlamak isteyen ülkeler dış kaynaklara yönelmiştir. Türkiye’de de benzer bir süreç yaşanmıştır.

Belirtmek gerekir ki, ithal ara girdilere daha ucuza ve daha yüksek kalitede ulaşılabilir olması, ülkede verimlilik artışlarına neden olabilecektir. Bunun yanı sıra, kritik öneme sahip bazı girdilerin ucuz ve kaliteli bir şekilde ülke dışından ithal edilmesi, ülke ekonomisinin kendi görel avantajının olduğu üretim süreçlerinde uzmanlaşmasına katkı sağlayacaktır. Diğer yandan, özellikle ihracat içinde yüksek ithal girdi payının varlığı bir takım ekonomik sorunları da beraberinde getirebilmektedir. İhracat içinde ithal girdi payının yüksek olması, hem yurt içindeki ithal-ikameci endüstrilerin ve yerli üretimin gelişmesini engellemekte, hem de ihracatın kur gelişmelerine karşı duyarlılığını azaltmaktadır. Ülke parasının değer kaybettiği dönemlerde ithal girdilerin maliyetinin yükselmesi, kurdan sağlanan avantajın ihracata yansımaları sınırlamaktadır (Özcan, Sevinç ve Tümen, 2017).

Türkiye’de, gerek yurtiçi üretim, gerekse de ihracat içindeki ithal girdi payının yüksek olduğuna dair genel bir kanı mevcuttur. Örneğin, ileri teknoloji içeren ürünlerde; kok ve rafine petrol ürünlerinde; elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme ürünlerinde; motorlu kara taşıtlarında; kimyasal ve kimyasal ürünlerde ithal girdi payı oldukça yüksektir (tuik.gov.tr). Buna karşın, toplam mal ve hizmet ihracatı içindeki genel ithal girdi payının tahmin edildiği ölçüde yüksek olmadığı OECD verilerinden anlaşılmaktadır:

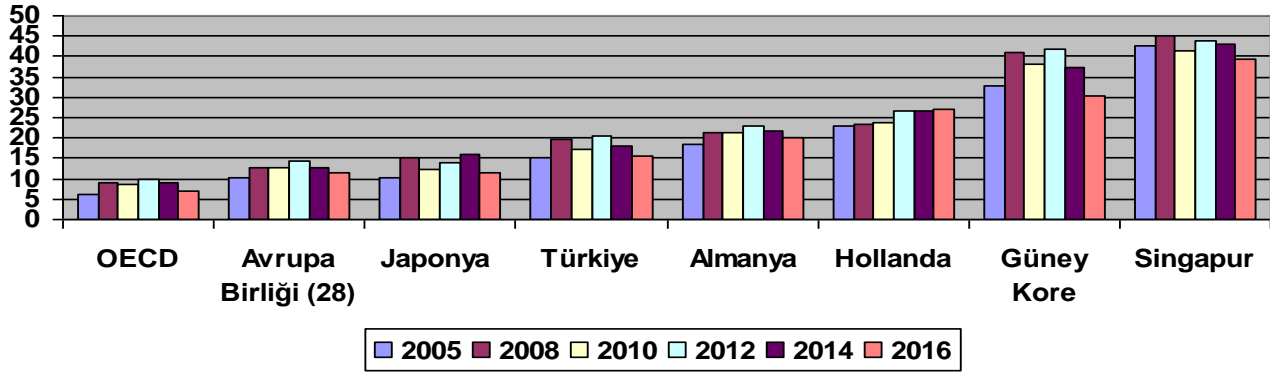
Grafik 3.9 incelendiğinde⁸, toplam ihracat içindeki ithal girdi payının 2005-2016 dönemi boyunca ortalama %17-20’ler seviyesinde gerçekleştiği görülür. Bu oran, %10’un altında gerçekleşen OECD ortalamasının ve %10-13 aralığında gerçekleşen Avrupa Birliği ve Japonya ortalamasının üzerindedir. Ancak %35-45 aralığında gerçekleşen Güney Kore ve Singapur ortalamasının da oldukça altındadır. Kısaca, Türkiye’de ihracat içindeki ithal girdi payı düşünüldüğü kadar yüksek değildir. Ancak bu %20’lere ulaşan oranın, en azından Avrupa Birliği ortalamalarına çekilmesi, hem yurt içindeki ithal-ikameci endüstrilerin gelişmesi, hem de TL’nin değer kaybettiği dönemlerde, özellikle ihracatçı sektörlerde kurdan sağlanan avantajın artması bakımından oldukça önemlidir. Ayrıca böyle bir gelişmenin döviz tasarrufu sağlayıcı etkisi de vardır.

Son nokta olarak vurgulanması gerekir ki; Bölüm 2’de yer alan Granger Nedensellik Testi sonuçlarına göre, ithalat ve ihracat arasında istatistiksel olarak anlamlı çift yönlü nedensellik

⁸ Grafik 3.9’a daha detaylı analiz yapmak için OECD ve Avrupa Birliği ortalamalarını da eklenmiştir.

sonucuna ulaşılmıştır. Bu iki değişken arasında çift yönlü ilişki çıkmasında, Türkiye'nin ihracatında yaklaşık %20 oranında kullanılan ithal girdi payının önemli olduğunu söyleyebilir.

Grafik 3.9. İhracat İçindeki İthal Girdi Oranı, 2005-2016

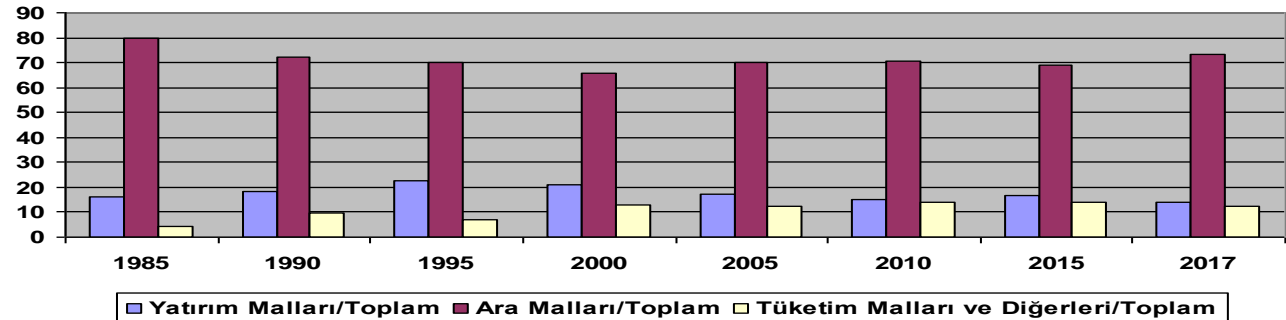
Kaynak: https://www.oecd-ilibrary.org/trade/import-content-of-exports/indicator/english_5834f58a-en, (Erişim Tarihi: 08.12.2019).

3.2.2 Büyümenin İthalata Bağımlılığı:

Bu çalışmanın özü, 1980 sonrası ihracata dayalı büyüme modelini benimseyen Türkiye'nin, son 40 yıllık büyüme performansında ihracatın mı, yoksa ithalatın mı daha baskın olduğunun belirlenmedi. Çalışmada sunulan literatür taramasına göre ağır basan görüş, "ithalata dayalı büyüme hipotezi'nin" geçerli olduğu yönündedir.

Bu çalışmadan çıkan ekonometrik bulgular ise şuna işaret etmektedir: "İthalat ve büyüme arasında çift-yönlü, ihracattan büyümeye doğru ise tek yönlü nedensel ilişki vardır. Ancak, ithalatın ihracata göre büyümeyi daha güçlü istatistiksel özelliklerle, diğer bir ifadeyle daha anlamlı olarak etkilemektedir. Büyümeden ihracata doğru nedensel ilişkisi ise istatistiksel olarak güçlü değildir ($p = 0,1151$)". Başka bir ifadeyle, 1980 sonrası Türkiye'nin ekonomik büyümesi üzerinde hem ihracatın, hem de ithalatın etkisi olmuş, ancak ithalatın büyüme üzerine olan etkisi istatistiksel olarak daha güçlü gerçekleşmiştir. Belirtmek gerekir ki, ihracatın büyüme üzerine olan pozitif etkisi çok açıktır ve iktisadi olarak da tutarlıdır. Ancak hem diğer ampirik çalışmalarda, hem de bu çalışmada ulaşılan "ithalatın büyüme oranı üzerinde pozitif güçlü etkisi vardır" sonucunun temelinde ne yatmaktadır? Bu sorunun cevabı için Türkiye'nin ithalatının mal gruplarına göre dağılımına göz atmakta yarar bulunmaktadır.

Grafik 3.10. İthalatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı, Türkiye: 1985-2017

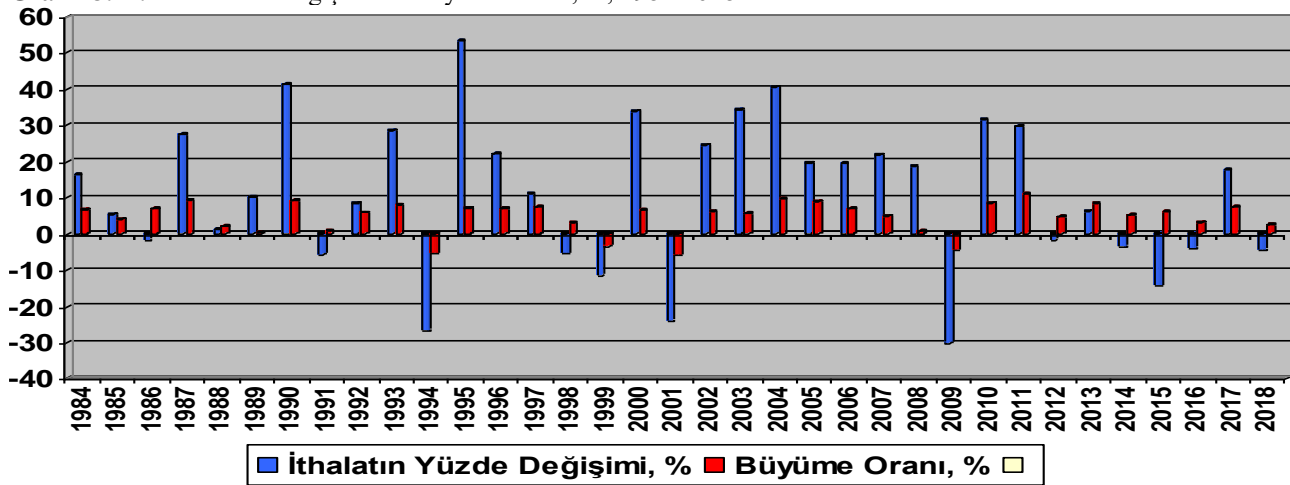
Kaynak: <http://www.sbb.gov.tr/ekonomik-ve-sosyal-gostergeler/#1540021488947-36394c03-3282>, (Erişim Tarihi: 08.12.2019).

Grafik 3.10 incelendiğinde, 1985-2017 dönemi boyunca ithalatın mal gruplarına göre dağılımında keskin bir değişimin gerçekleşmediği görülür. Toplam ithalat içinde ara mallarının payı ortalama %70-75 aralığında, yatırım mallarının payı ortalama %15-20 aralığında ve tüketim mallarının payı da ortalama %10-15 aralığında gerçekleştiği görülür. Burada vurgulanması gereken nokta, üretmek ve büyümek için gerekli olan ara malları ile yatırım mallarının toplam ithalat içindeki payının %85-

90 aralığında gerçekleşmiş olmasıdır⁹. Dolayısıyla, Türkiye ekonomisi büyüebilmek için ithalata bağımlı bir ülkedir. Kaldı ki ekonometrik çalışmadan çıkan sonuçlar da bu yargıyı desteklemektedir.

Türkiye’de ithalat ile büyüme arasındaki bu güçlü ilişkinin bir diğer kanıtı da şudur: Türkiye ekonomisinin yüksek büyüme dönemlerinde ithalat hızla artmakta ve bu da dış ticaret ve cari işlemler dengesinde bozulmalara yol açmaktadır. Aksine büyümenin yavaşladığı veya eksi olduğu kriz yıllarında dış ticaret ve cari denge iyileşmekte, hatta cari işlemler dengesi fazla bile verebilmektedir¹⁰. Grafik 3.11 incelendiğinde, ithalatta 1994, 2001 ve 2009 yılı olmak üzere üç keskin düşüş yaşadığı görülür. Bu üç yıl da Türkiye’nin kriz yaşadığı yıllardır. Bu yıllarda sırasıyla büyüme oranları, %-5,5, %-6 ve %-4,7 gerçekleşmiştir. Yine Grafik 3.11’e göre, ithalatta keskin artışın olduğu yıllar, 1990, 1995, 2000, 2004, 2010 ve 2011 yıllarıdır. Bu yıllarda sırasıyla büyüme oranları ise şu şekilde gerçekleşmiştir: sırasıyla; %9,3, %7,2, %6,6, %9,6, %8,5 ve %11. Bu büyüme oranları, Türkiye’nin ortalama büyüme oranı olan %4,5-5’in oldukça üzerinde gerçekleşen oranlardır (<http://www.sbb.gov.tr/ekonomik-ve-sosyal-gostergeler/>).

Grafik 3.11. İthalatın % Değişimi ve Büyüme Oranı, %, 1984-2018

Kaynak: SBB, <http://www.sbb.gov.tr/ekonomik-ve-sosyal-gostergeler/>, (Erişim Tarihi: 18.12.2019).

4. SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRMELER

Bu çalışmadan ulaşılan sonuçlar ve bağlamındaki politika önerileri özetle aşağıda aktarılmıştır.

- ✓ Türkiye ekonomisi, 24 Ocak 1980 tarihinde alınan kararlarla ithal ikameci politikaları terk ederek, ihracata dayalı büyüme stratejisini benimsemesine rağmen, diğer benzer ülke örnekleriyle kıyaslandığında ihracatta istenilen başarıya ulaşamamış ve sürekli dış ticaret açığı veren bir ülke haline gelmiştir. Bu yargıya ulaşılmamasının nedeni, Türkiye’nin küresel ölçekteki ihracat verileridir.
- ✓ Yapılan ekonometrik çalışmadan çıkan genel sonuçlar ise şöyledir: İthalat ve büyüme arasında çift-yönlü, ihracattan büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi vardır. Yani Türkiye’nin 1980-2018 dönemi boyunca, hem ithalat hem de ihracat büyüme oranını etkilemiştir. Ancak ithalatın ihracata göre büyümeyi daha güçlü istatistiksel özelliklerle, diğer bir ifadeyle daha anlamlı olarak etkilemektedir. GMM tahminleri de bu ilişkinin gücünü desteklemektedir. Buna göre ithalat ve ihracat büyümesindeki 1 puan artış, GSYİH büyümesini sırasıyla 0,35 ve 0,33 puan artıracaktır.
- ✓ Bu sonuç, hem ihracata dayalı, hem de ithalata dayalı büyüme hipotezini desteklemektedir.
- ✓ Çalışmada Türkiye ile birlikte beş ülke seçilmiştir. Bu ülkeler; Almanya, Hollanda, Japonya, Güney Kore ve Singapur’dur. Bu beş ülkenin seçilmesinde dikkat edilen nokta, bu ülkelerin hem dünya ihracatındaki payı, hem de ihracatlarının GSYİH’ye oranı olarak lider

⁹ 2018 yılında gerçekleşen 223 milyar ABD Doları ithalatın yaklaşık 45 milyar Doları sadece enerji harcamasına gitmiştir (www.tuik.gov.tr).

¹⁰ Örneğin, 1991 yılı sonrası Türkiye ekonomisi sadece 3 yıl cari işlemler fazlası vermiştir: 1994, 1998 ve 2001 yılları. Bu yıllarda ise büyüme oranı sırasıyla, %-5,5, %3,1 ve %-6,0 gerçekleşmiştir. Kaldı ki 1994 ve 2001 yılı kriz yıllarıdır (www.sbb.gov.tr).

konumundaki örnek ülkeler olmalarıdır. Dolayısıyla bu ülkelerin ihracat yapısı ve ihracata ilişkin verileri, Türkiye ile kıyaslama yapma olanağı sunmuştur. Bu beş ülkenin verileri incelendiğinde, dünya ölçeğinde çok baskın ortak özellikleri karşımıza çıkmıştır. Örneğin, bu beş ülkenin hepsinde kamunun etkinliği çok yüksektir. Hemen belirtelim, özellikle Güney Kore ve Singapur'un ihracata dayalı büyüme modelini benimsediği 1970 ve 1980'li yıllarda da bu ülkelerde kamunun ekonomiye ve özellikle ihracatçı sektörlerle olan etkisi, desteği ve hatta zorlayıcı tavrı çok belirleyici olmuştur. Dünya Bankası tarafından hazırlanan "Hükümet Etkinlik "Endeksi'ne" göre ise Türkiye'de hükümetlerin etkinliği çok düşük kalmıştır (1996-2017 dönemi). Ama özellikle 1980-2001 döneminde, yani ihracata dayalı büyümenin ilk iki on yılında, Türkiye'deki hükümetlerin temel uğraşı, yüksek ve kronik enflasyon ile sürekli artan bütçe açığı ve dolayısıyla kamu tasarruf açığıyla baş etmek olmuştur. Bu olumsuz sürecin, kamunun ekonomi üzerine olan etkinliğinin düşmesinde ve dolayısıyla ihracatta istenilen başarıya ulaşılamamasında çok etkili olduğu düşünülmektedir.

- ✓ Sürdürülebilir ekonomik büyümenin ve kalkınmanın temel unsurlarından olan Ar&Ge faaliyetleri, hem firmaların hem de ülkelerin rekabet etme gücünü ve dolayısıyla ihracat performansını küresel ölçekte artırmaktadır. Ar&Ge harcamaları, ülkelerin yüksek katma-değerli ve ileri teknoloji içeren ürün yaratma potansiyelini çok fazla etkilemektedir. Bu bağlamda, çalışmada seçilmiş beş ülkede de Ar&Ge harcamalarının GSYİH içindeki payının çok yüksek olduğu görülür. Özellikle Güney Kore, Japonya ve Almanya dünya sıralamasında ilk 7 ülke arasındadır. Türkiye ise 2017 yılı itibariyle 30'uncu sırada yer alabilmiştir. Eğer Türkiye ekonomisi ihracatta küresel ölçekte söz sahibi olmak istiyor ise, teknolojik gelişmenin temelini oluşturan Ar&Ge yatırımlarına bir an önce öncelik vermesi ve gerekli adımları atması gerekmektedir.
- ✓ Artık küresel ticarete ülkelerin hedefi, hacim olarak daha çok ihracat yapmak yerine, yüksek katma-değerli ihracat yapmak haline gelmiştir. Bunun da en temel belirleyicisi teknoloji yoğun, başka bir ifadeyle ileri teknoloji içeren ürünlerin üretilip ihraç edilmesidir. Belki de Türkiye'nin elinin en zayıf olduğu nokta da burasıdır. Türkiye'de imalat sanayisi ihracatı içindeki yüksek teknoloji ürünlerin payı 2017 yılı itibariyle %2,33 seviyesindedir ve bu oranla dünyada 91'inci sıradadır. Yine aynı yıl itibariyle, Türkiye'nin de içinde bulunduğu üst-orta gelir grubuna dahil ülkelerin ortalaması %22,85'tir. Daha da kötüsü, yüksek borçlu fakir ülkelerin ortalaması bile %4,25 gerçekleşmiştir. Dolayısıyla Türkiye'nin bir an önce ihracat yapısını değiştirmesi ve teknoloji yoğun ihraç ürünlerinin üretimine önem vermesi gerekmektedir. Aksi takdirde bu ihracat yapısı ile ihracatta istenilen düzeylere ve başarıya ulaşması çok zordur.
- ✓ Türkiye'de ihracat içindeki ithal girdi payının yüksek olduğuna dair genel bir kanı mevcuttur. Bazı ihraç ürünlerinde bu geçerlidir, ancak toplam mal ve hizmet ihracatı içindeki genel ithal girdi payının tahmin edildiği ölçüde yüksek değil, ortalama %20'ler civarındadır. Yine de bu oranın düşürülmesi, ülkenin döviz tasarrufu sağlaması ve ihracatçı sektörlerin kur artışlarından az etkilenmesi için yerinde olacaktır. Bir diğer vurgulanması gereken nokta da şudur: Türkiye'nin ithalata olan bağımlılığının arkasında ithalatın mal gruplarına göre içeriği yatmaktadır. 1980 sonrası çok değişmemekle birlikte, Türkiye'nin ithalatının yaklaşık %85-90'ı ara malı ve yatırım mallarından oluşmaktadır. Başka bir ifadeyle, Türkiye'nin ithalatının çok büyük kısmı üretim ve dolayısıyla büyüme için gerekli mal gruplarından oluşmaktadır. Kaldı ki, ithalatın neredeyse %25'i sadece enerji sektörüyle ilgili harcamalardan oluşmaktadır. Türkiye'nin dışa olan bu bağımlılığını da azaltması elzemdir. Ancak bu kısa vadede çözülecek bir gelişme olmayıp, uzun vadeli yapısal politikalar ile aşılacak bir sorundur.

Türkiye ekonomisi ihracata dayalı büyümek ve kalkınmak istiyor ise, kamunun ihracatçı sektörler üzerindeki etkinliğini artırması; Ar&Ge yatırımlarına önem vermesi; ihracatın yapısını teknoloji yoğun ve yüksek katma-değerli ürünlerin lehine değiştirmesi ve ihracat içindeki ithal girdi payını

azaltması gerekmektedir. Küresel ölçekte bu değişim ve dönüşümler keyfi değil, elzem hale gelmiştir.

KAYNAKÇA

Arnold, J.M. ve K. Hussinger (2005) "Export Behavior and Firm Productivity in German Manufacturing: A Firm-Level Analyses," Reprint from Review of World Economics, 2005, Vol. 141, No. 2, s. 219-243.

Balkanlı, A. (2019) "İthalattan İhracata, Dış Ticaret Ekonomik Büyüme İlişkisi: Kuramsal Çerçeve ve Türkiye Uygulaması (2006Q1-2018Q3)". Tesam Akademi Dergisi, Türkiye Ekonomisi Özel Sayısı, 13-40.

Brouwer G. Gilbert J. (2005) "Monetary Policy Reaction Functions in Australia", The Economic Record, 81(253).

Çakmak, U. (2016). "Güney Kore'nin Ekonomik Kalkınmasının Temel Dinamikleri (1960-1990)", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 21(1), 151-171.

Çütçü, İ., Yaşar, M. (2019) "Ekonomik Büyüme ile Dış Ticaret Politikaları Arasındaki İlişki: Yapısal Kırımlı Testlerle Ekonometrik Bir Analiz", Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 33 (1), 265-282.

Dereli D.D. (2018) "Türkiye'de Ekonomik Büyüme ile Dış Ticaret Arasındaki Nedensellik İlişkisi (1969-2016)" Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 16, (3), 279-289.

Dünya Bankası, (2019), <https://datacatalog.worldbank.org/government-effectiveness-estimate-0>, (Erişim Tarihi: 20.11.2019).

Giles, J. A. ve C. L. Williams. (2000)"Export-led growth: a survey of the empirical literature and some non-causality results. Part 2." Journal of International Trade & Economic Development 9.(4) 445-470.

Göçer, İ. (2013) "Ar-Ge harcamalarının yüksek teknoloji ürün ihracatı, dış ticaret dengesi ve ekonomik büyüme üzerindeki etkileri." Maliye Dergisi 165(.2), 215-240.

Hansen L.P. (1982) "Large Sample Properties of Generalized Method of Moments Estimators", Econometrica, 50(4).

Hirssch, S. ve I. Bijaoui (1985) "R&D Intensity and Export Performance: A Micro View," Review of World Economics, 121(2), 238-251.

Hirsch, S. S. Kalish ve S. Katznelson (1988) "Effects of Knowledge and Service Intensities on Domestic and Export Performance," Weltwirtschaftliches Archive, 1988,124 (2), 230-241.

Kaya, V. ve Uğurlu S. (2013)"Ar-Ge Harcamaları İle İhracat Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği, 1990-2011." EKEV Akademi Dergisi : 269-282.

Konak, A. (2018) "Yüksek Teknoloji İçeren Ürün İhracatının İhracat Hacmi ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi; Seçilmiş OECD Ülkeleri ve Türkiye Örneği." JOMELIPS-Journal of Management Economics Literature Islamic and Political Sciences 3.(2), 56-80.

Lefebvre, E., L. Lefebvre ve M. Bourgault,(1998) "R&D-Related Capabilities as Determinants of Export Performance," Small Business Economics, 10, 365-377.

Ongun, M. Tuba (2013) Sanayileşme ve Uluslararası Ekonomik İlişkiler, Gazi Kitabevi, Ankara.

Özçelik, E. ve Taymaz E. (2004) "Does innovativeness matter for international competitiveness in developing countries?: The case of Turkish manufacturing industries." Research policy 33(.3), 409-424.

Perron P. (1997) "Further Evidence on Breaking Trend Functions in Macroeconomic Variables", Journal of Econometrics, 80(2), 355-385.

Rodriguez, J.L. ve R.M. Rodríguez (2005), "Technology and Export Behaviour: A Resource Based View Approach," International Business Review, 14, 539-557.

Sterlacchini A (1999) "Do Innovative Activities Matter to Small Firms in non- R&D-Intensive Industries? An Application to Export Performance," Research Policy, 28, 819-832.

Şenkardeşler R. A. (2018) "Cumhuriyetten Günümüze Türkiye'nin Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Üzerine Nedensellik Analizi", Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies, 4(1), 108-129.

The Global Economy (2019). <https://www.theglobaleconomy.com> ,(Erişim Tarihi: 08.12.2019).

TC Strateji ve Bütçe Başkanlığı ,(2019), <http://www.sbb.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 29.11.2019).

TCMB, Tok, E. Sevinç O. ve Tümen S. (2019) İthal Girdi Kullanımında Durum Tespiti Ve Farklı Bakış Açılırları, <http://tcmbblog.org/wps/wcm/connect/blog/tr/main+menu/analizler/ithal-girdi-kullaniminda-durum-tespiti-farkli-bakis-acilari>, (Erişim Tarihi: 03.11.2019).

Uzay, N., Demir, M. ve Yıldırım, E. (2012), "İhracat Performansı Açısından Teknolojik Yeniliğin Önemi: Türkiye İmalat Sanayi Örneği", Doğu Üniversitesi Dergisi, 13(1), 147-160.

Vogelsang, T. J. (1993) Essays On Testing for Nonstationarities and Structural Change in Time Series Models, Unpublished Ph.D. Dissertation, Princeton University, Princeton.

Yenisu, E. (2019) "Türkiye'de İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı", Gaziantep University Journal of Social Sciences, 18 (3), 1175-1193.

Yıldırım, E. ve Kesikoğlu, F. (2012), "Ar-Ge Harcamaları ile ihracat Arasındaki Nedensellik İlişkileri: Türkiye Örneğinde Panel Nedensellik Testi Kanıtları", Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, 32(1), 165-180.

Yurdakul F. ve Aydın M. (2018) "Ekonomik Büyüme ve Dış Ticaret Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Uygulama", Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi , 18. EYİ Özel Sayısı, 23-36.

ZHAO, H. ve H. Li, (1997) "R&D and Export: An Empirical Analysis of Chinese Manufacturing Firms" , The Journal of High Technology Management Research, 8 (1), 89-105

EK 1: VAR Modeli Gecikme Uzunluğu

Gecikme Uzunluğu	LR	FPE	AIC	SCI	HQ
0	-	1.39e-07	2.14e-07	-6.8616	-6.7059*
1	27.4948*	8.37e-08	1.59e-07*	-6.9644*	-6.5917
2	12.81246	8.67e-08	1.79e-07	-6.5498	-6.0760
3	7.852302	1.11e-07	2.00e-07	-5.9662	-5.5957
4	15.74629	8.47e-08	1.86e-07	-5.9533	-5.3477
5	10.92529	8.24e-08*	2.52e-07	-5.7968	-4.7912
6	3.397148	1.54e-07	4.47e-07	-5.1395	-4.0732
7	6.899597	1.98e-07	5.61e-07	-5.1282	-3.8880

* Koyu yazılanlar ilgili kriter için en uygun gecikme uzunluğunu belirtir. LR: Olabilirlik oranı test istatistiği, FPE: Son öngörü hatası, AIC: Akaike bilgi kriteri, SIC: Schwarz bilgi kriteri, HQ: Hannan-Quinn kriteri.